

SÜMEGI GYÖRGY

Tóth Menyhért és a Tokaji Művésztelep

Beszélgetés Cséri Lajos szobrászművésszel

SÜMEGI GYÖRGY (1947) Budapest

„Mi Tóth Menyhértet keressük! Keressük a festőt, aki még az imént itt ült maguk között.”

(Szilágyi Zoltán, 1985)

Tóth Menyhért (1904–1980) festőművész alkotói pályáján három művésztelep/alkotóház játszott szerepet: a kecskeméti, a tokaji és a hódmezővásárhelyi. A Kecskeméti Művésztelep legelőször, negatív módon. Másodéves rendkívüli hallgatóként 1931. június 6-án kérelmezte a Képzőművészeti Főiskola Rektori Tanácsától, hogy „a kecskeméti művésztelepre fölvenni méltóztassék”. Indoklásul előadta, hogy „teljesen szegény sorsú vagyok, úgyszintén a vidéken élő Szüleim is azok. Miért is a nyári szünidő tartalma alatt zavartalan munkahelyet nem biztosíthatnak.” A kérelmét elutasította a Tekintetes Rektori Tanács, pedig ő csupán dolgozni, zavartalanul festeni, rajzolni szeretett volna. Támogatott ösztöndíjasként akart stúdiumokat végezni Kecskeméten, de az akkor még csak másodéves hallgatót nem juttatták oda. Ez csak később, az 1970-es évtizedben valósulhatott meg, amikor a beutalásos rendszerben működő, a „Magyar Népköztársaság Művészeti Alapjának Kecskeméti Alkotóházában” dolgozhatott (a művésztelep jogutódjában). Személyiségéről sokat elmond az ismert anekdota: az Afrika című képe, ami remekmű, készültek a kecskeméti alkotóházban ebédnél zokogva az asztalra borult, hogy Afrikában éheznek a gyerekek. Micsoda terheket hord egy ilyen ember!

1964-ben beutalták a Művészeti Alap hódmezővásárhelyi, Virág utcai alkotóházába, ahol „az életmű különleges részeként három szobrot is alkotott”. Ráadásul más jelentősége is volt az ottani tartózkodásának: a Műbarát kiállítás után (1941) a Tornyai János Múzeum rendezte meg az első önálló tárlatát a 60. születésnapja évében. Ám egész művészi pályája és magánélete további alakulása szempontjából döntő szerepe a Tokaji Művésztelepnek lett. A Tokajban 1954-ben alakult művésztelep a Népművelési Intézet szervezése, minisztériumi felügyelet alatt szolgált „festő tanárok és pesti nagy szakkörök tagjainak nyári gyakorlatául”.

A Tokajban sokszor megfordult Xantus Gyula festőművész anekdotázó, gyakran lekezelően pikírt hangra váltó visszaemlékezésében rögzítette azt is, hogyan került Tóth Menyhért Tokajba, a saját verziója szerint: „Menyus Tokajba érkezésének előzménye egy levél volt. B.-né Hoffmann Lenke (Menyus akkori élettársa) írt nekem egy nyolcoldalas levelet gyöngybetűkkel. [...] Arra kért, vegyek ki kettejük számára Tokajban szobát, hogy Menyussal együtt lehessen, és gondozhassa. A levél későn jött, kiadó szobát nyáron Tokajban szerezni nehéz, így a levél nem sokat használt.” Xantus ugyan nem tudott segíteni, ám Tóth Menyhért mégis megérkezett Tokajba, a legnagyobb kánikulában, „36 fok árnyékban, de árnyék nincs”.

Tóth Menyhért tokaji meghívásának van egy másik, hiteles története. Erről Cséri Lajos (1928) szobrászművészt kérdeztem. A Népművelési Intézet 1959-ben őt, a Népművelési Intézet Képzőművészeti Osztályán dolgozó előadót bízta meg a Tokaji Művésztelep vezetésével. Ezt az időszakot, a „Cséri-korszakot” nagyon sokan a művésztelep legjobb, aranykorszakának nevezik. Az '56-os forradalom után a tokaji nyarakban a résztvevők egyfajta szabadságot élvezhettek: senki nem szólt bele, hogy mit s hogyan fessenek vagy rajzoljanak, a hivatalos elvárások is tompábbak, áttételesebben jelentkeztek ott, ha egyáltalán fölmerülhetett efféle a vakációkban.

Cséri Lajos szobrászművész, a Tokaji Művésztelep volt vezetőjének műtermében földéztük-megidéztük a tokaji nyarakat, az ott folyó művészi munkát és a közösséget, a tokajiakat, az alkotók egy részét is. Természetesen tegeződtünk, hiszen kollégák voltunk éveken át a Kulturális Minisztérium Képzőművészeti Osztályán, Főosztályán.

CSÉRI LAJOS (1928) Budapest

▼ 1959-ben nevezett ki a Népművelési Intézet a Tokaji Művésztelep vezetőjévé. Te akkor a Népművelési Intézet Képzőművészeti Osztályán dolgozó munkatársként mit tudtál arról, hogy milyen a művésztelep, kihez tartozik, és milyen módon dolgoznak ott?

▼ A Népművelési Intézet hatáskörében működtek a műkedvelő művészeti csoportok. Az akkori igazgató, Széll Jenő Fischer Ernő festőművész javaslatára a Tokaji Művésztelepnek is olyan besorolást – ellátást – adott, mint más művészeti csoportoknak, a táncegyüttesnek vagy a kórusoknak. Ez azért nagyon fontos, mert továbbképzés címén, továbbképzés jelleggel működött. Természetes elvárás lett az is, hogy képzőművészeti körvezetők részére ezt nyaranta háromhetes időtartamban megrendezhették.

Fischer Ernő fölkérte Tamás Ervin festőművészt és Halász Szabó Sándort, hogy keressenek a nyári művésztelep megtartására alkalmas helyet. Ők Ózdon, a Balaton mellett és még több helyen megfordultak keresésükben, és végül – pontosan nem tudom, hogy kinek a javaslatára – eljutottak Tokajba is. Tokaj és környékének varázslatos szépsége és nem utolsósorban az a nedű, ami azután szebbé és jobbá tette az egész ottlétet, dönthetett a város és környéke mellett.

▼ A Kölcsey Ferenc *Himnuszában* megénekelt, „Tokaj szőlővesszein” érlelt nedűnek, vagyis a tokaji bor vonzerejének is volt szerepe a művésztelep helyének véglegesítésében?

▼ Mindenkor és minden időben. Ennek hatása is volt, mert a művészek nagyon nagy szeretettel jártak Béres plébános úrhoz búcsúzkodni, mert ott akkor már el volt készítve számukra a három- vagy ötliteres demizson bor. És mindenki otthagytott nála egy akvarellt vagy gouache-t, egy olajképet. Ennek azután abban is fontossága lett, hogy Béres Béla hagyatékából épült föl a Tokaji Múzeum.

▼ A Tokaji Művésztelep megszervezője Tamás Ervin és Halász Szabó Sándor festőművészek voltak, első vezetője pedig Fischer Ernő 1954–56 között. Mit tudsz arról, hogy akkor, az '56-os forradalom előtt hogyan működtek?

▼ Tulajdonképpen nagyszerűen működtek. Jó művészek kellemes, egymást is inspiráló alkotói légkört tudtak teremteni. A Tokaji Ferencről elnevezett gimnázium kollégiumában (igazgatója Regős Géza), abban a két barokk-copf épületben nagyon nagy szeretettel fogadták minden nyáron a művészeket a gimnázium tanárai. Külön ki kell emelni Fabulya László igazgatót, aki az egész gimnáziumot minden fölszerelésével a művésztelep rendelkezésére bocsátotta. Az előadások, film- és diavetítések mind-mind ott, a gimnáziumban zajlottak le.

▼ Te már annak az időszaknak a gyakorlatáról beszélsz, amikor Te vezetted a művésztelepet. De hogyan kerültél oda, milyen módon bíztak meg ezzel a feladattal, hogyan esett rád a választás?

▼ Akkor cserkésztek be engem a Népművelési Intézethez, ahol én nagy szeretettel foglalkoztam az amatőr képzőművészekkel. Velük foglalkozni szívmengető, jó érzés volt. Különböző felkészültségű emberekből tevődött össze az amatőr képzőművészek társasága, csoportja. A művészet szeretete hozta őket össze. Nagyon sokan előképzést is itt kaptak, mert azután főiskolákra – Képzőművészeti vagy Iparművészeti – sok-sok fiatal onnan indult.

Fischer Ernőék összesen két évig vezették a Tokaji Művésztelepet, és ennek összegzéséként '56 októberében rendezték meg a Tokaji Művésztelep kiállítását a Múcsarnokban. Miközben a kiállítás állt, a Múcsarnok sok belövést kapott, a képeket összelövöldözték, én később még láttam, ott voltak hibásan, restaurálatlanul lerakva a Népművelési Intézetben.

A Tokaji Művésztelep résztvevői, 1960-as évek (Tóth Menyhért a harmadik sorban balról a tizedik)

➤ **A Tokaji Művésztelep első kiállítása tehát a forradalom, jobban mondva: szovjet fegyverek áldozata lett.**

➤ Teljes egészében, mert emiatt semmi hatása, művészeti eredménye nem volt, abban az időben nem is lehetett. Viszont a forradalom leverése után, „egy szép napon” a Népművelési Intézet egész vezetőségét leváltották, Széll Jenővel az élen. Meruk Vilmos elvtárs azt mondta, hogy „szedjék a sátorfájukat”. Ő katonaember volt, és a Honvédelmi Minisztériumban főnöke Bánszky Pálnak meg Erdősnek, a Cirkusz Varieté Vállalat igazgatójának és másoknak. Ők mindannyian Meruk katonái voltak, akiket azután kivétel nélkül odavitt a Népművelési Intézetbe.

A Képzőművészeti Osztályról Fischer Ernőt, Láncz Sándort, a Népművészeti Osztályról Lengyel Györgyit (ő több könyvet írt a népművészetről, a kézimunkáról) Meruk elvtárs mind kisöpörte. Ott állt a Képzőművészeti Osztály egy titkárnővel, és rajta kívül nem volt egyetlen munkatársa sem. Akkor elkezdtek szervezni a Képzőművészeti Osztályt, és nem találtak Kelemen Kristóf szobrászművészen kívül senkit. Aztán odajött néprajzusként Varga Marianna, a fotósokhoz Réti Pál, a képzőművészethez pedig én. Akkor szét volt züllesztve a képzőművészeti csoportok, műkedvelők, művészeti együttesek mindegyike. A cél ezek újbóli, ismételt életre keltése volt, hogy működőképesek legyenek. A fenntartó szervekkel, tanácsokkal stb. tárgyaltam én is ezeknek az újraindításáról.

➤ **Ez a munka az amatőr együttesek, az amatőrmozgalom – mert így is nevezték abban az időben – teljes körű újjászervezését jelentette a forradalom leverése után?**

➤ Teljes egészében és teljes mértékben. Büszkén mondhatom, hogy az én működésem alatt – nem papíron, hanem a valóságban – Magyarországon kétszáznegyven képzőművészeti kör működött.

➤ **Mindezt 1959-től számíthatjuk. De mikor és hogyan kezdődött vezetéseddel a művésztelepi munka Tokajban?**

➤ Az előző évben, 1958-ban a köri tagok maguk szervezték meg önmaguknak a tábort, több-kevesebb sikerrel, bajjal-gonddal. Örömmel vették azután, hogy lett, aki kézbe vegye a vezetését, a szervezést. Én mindenkit, aki jó szándékkal közeledett, jó szívvel fogadtam. Mindenki segítségét igénybe vettem. Többek között a már említett Tamás Ervinét, Halász Szabó Sándorét, Xantus Gyuláét. És még ide kapcsolódott Zilahy György, majd Horváth Ferenc és Bíró Lajos is. Zilahy, népszerű néven Bajusz – mindenki így hívta, így szólította őt.

➤ **Az említettek a Tokaji Művésztelep vezető mesterei voltak. Valójában hogyan működtek? Korrigáltak, rendszeresen tanították a résztvevőket?**

➤ A tanárokkal konzultációk voltak, és a hallgatók munkáit korrigálták. Ez biztosította a szabadabb szellemi segítséget. Nem nyúltak bele egy-egy készülő munkába, hanem instruáltak, ráirányították a figyelmet addig tekintetbe nem vett formai vagy színproblémákra stb.

➤ **Hogyan kerültek oda, továbbképzésre, nyári alkotómunkára a hallgatók?**

➤ Minden évben meghirdették a képzőművészeti kört vezető tanároknak, hogy, mondjuk, augusztus 1-től 21-ig lesz a továbbképzés. Azután a Népművelési Intézet meghívta azokat, akikkel előzetesen már megbeszéltük, egyeztettük, hogy szívesen eljőnnének a Tokaji Művésztelepre.

➤ **Volt részvételi díj, valamilyen költsége ennek?**

➤ Nem volt ilyesmi, mindent a Népművelési Intézet finanszírozott: az ellátmányt, vagyis az étkezést, a szállást, és az oda- és visszautazáshoz gyorsvonatra másodosztályú jegyet biztosított.

➤ **Anyagot, vásznat, papírt és festéket, rajzeszközöket, gondolom, nem adtak állami pénzen, azokat mindenki a saját igényei és szükségletei szerint beszerezte.**

➤ A munkához szükséges anyagokat mindenki maga intézte. Rajzbakok meg festőállványok voltak. Azok egy része az intézeté volt, másik felét a gimnázium rajzfelszereléséből használhatták. Ez nagyon nagy jelentőséggel bírt, mert ott korszerű film- és diavetítő is volt, és tudtunk előadásokat tartani.

➤ **A gimnázium teljes infrastruktúrájának használata nyilván nagy segítség volt a művésztelepnek. Az alkotók hogyan tudták ezt viszonzni az iskolának?**

➤ A gimnázium tanári kara Fabulya László igazgatóval az élen örömmel vette a nyári művésztelepeket, mert minden előadáson ők is jelen voltak. Számukra az előadások révén továbbképzésként működünk.

Balról jobbra: Koszta Rozália, Tóth Menyhért, D. Nagy Róza, Tokaji Művésztelep, 1961. július

▼ Milyen volt az első impressziód, amikor 1959 nyarán megérkeztél Tokajba? Kik voltak ott, és hogyan reagáltak a megérkezésedre, a jelenlétedre?

✓ Zilahyt még a Képzőművészeti Főiskoláról ismertem, Tamás Ervint is, de nem közelebről. Várakozással tekintettek arra, hogy ki ez, milyen lesz a Cséri. Az első nap, amikor megérkeztem és kipakoltam, figyelmes lettem egy falusi temetésre: háztól megy a gyászmenet, a koporsó lovas kocsin, utána mennek legelől a sírásók, aztán a kocsi mögött a gyászolók. Én rövidnadrágban, meggyfa bottal a kezemben beálltam a menetbe. Akkor már ott volt Xantus Gyula, Tamás Ervin, Zilahy és Horváth Ferenc. Ők a Horváth Feri tervezte új, temetői kovácsoltvas kaput mentek megnézni, mert az akkorra lett kész. Egyszer a bokrok közt elbújva azt veszik észre, hogy én megyek a temetési menet után, végighallgatom a pap beszédét. Roppant érdekes volt számomra, alföldinek, hogy ott hegyi temetkezés van, a hegyoldalban van a temető, és ezért lábtól tesznek vastag rönköket, hogy a víz ki ne mossa a koporsót vagy a halottat.

Azt mondták azután, hogy addig nem tudták, hogy ilyen f... gyerek vagyok, tetszett nekik, örültek, hogy ott láttak engem. Ezt azután később is sokszor emlegették.

Nagyon jó munkatársaim voltak. Zilahy például mint egy megszállott járta az országot felfedezőutakon. Többek között mondta egyszer, hogy egy nagyon érdekes emberrel találkozott Miskén. Képzőművészeti kört vezet, borzasztó szegénységben él. Alighogy Zilahy hazajött, megszólalt a telefonon, Kerényi Jenő hívott. Vele nagyon jó barátságban voltam, a feleségével is. Kerényi azt mondja nekem: van neki egy évfolyamtársa, együtt jártak a Képzőművészeti Főiskolára, Tóth Menyhértnak hívják. Borzasztó szegénységben él. Nem tudnám-e elvinni a Tokaji Művésztelepre? Hogy emberek között legyen, meg hogy egy kicsit kikapcsolódjon, jóllakjon. Mert majoránát termel, és abból tartják el magukat özvegy édesanyjával. Kerényi elmondta, hogy Menyust baleset érte, ilyen és olyan problémái vannak, és hogy az édesapja az első világháborúban meghalt. Ezután rögtön kocsit kértünk, és Zilahyval lementünk Miskére.

▼ Ez mikor volt, még 1959-ben?

✓ 1960-ban. Az első benyomásom az volt, hogy még a porta nagy kapujának a köze is föl volt ásva, az is majoránnával volt beültetve. A kapájára is emlékszem. Menyus nagyon kedvesen fogadott bennünket, éppen majoránát kapáltak. Azt mondta, hogy a piacon árulja zölden és megszártva, mert nagyon jó fűszernövény. Tóth néni, kendős, egyszerű falusi parasztnéni, szegény, egy félbevágott házi kenyeret meg egy darab szalonnát tett az asztalra, azzal kínált meg bennünket. Mondta, hogy ezt is a jó szomszédok jóvoltából tudja biztosítani.

▼ Ti, Bajusszal akkor láttatok műveket is, Menyus megmutatta a képeit?

✓ Az volt a legérdekesebb, hogy már ugyan jó meleg idő volt, de fölmentünk a padlásra. Ott a gyönyörű, főiskolás korában készített rajzait végigmutogatta. Szemünk-szánk tátva maradt, hogy milyen nagyszerű stúdiumokat csinált akkor. Nagyon örült, hogy meghívjuk a művésztelepre, hogy őt emberszámba vesszük. Tudtommal Kerényi Jenő volt az, aki rendszeresen azért vásárolt tőle képeket, hogy segítse.

▼ Ennek szép folytatása is lett, Tóth Menyhért a 1975-ös kecskeméti nagy kiállításakor (Katon József Múzeum) visszakarta özvegy Kerényinétől ezeket a munkáit, nemcsak a kiállításra, hanem tulajdonába.

✓ Ez pontosan úgy történt, hogy Menyus akkor számba vette mindazokat a képeket, amelyeket Kerényi vásárolt tőle, és elment kölcsönkérni a kiállítására. Akkor Kerényi Erzsike azt mondta: „Menyuskám, ne is hozza vissza, maradjanak azok Magánál.” Én is kölcsönadtam a műcsarnoki nagy kiállítására a Menyus által festett portrémat, sohasem láttam többé, nem kaptam vissza.

▼ Mi történt azután, hogy Zilahyval megjártátok Miskét, és meglátogattátok Tóth Menyhérteket?

✓ Megjártuk Miskét, beszámoltam Kerényinek, aki nagyon örült, boldog volt. Azt mondta, hogy megkönnyíti Menyus tokaji utazását: „Lemegyek Miskére, felhozom Pestre, ott alszik nálam, a Fodor utcában. Megváltom neki a jegyet, és reggel hétkor felteszem a vonatra, Ti meg várjátok őt Tokajban.” Mi, Zilahyval vártuk is. Sohasem fogom elfelejteni Menyus első érkezését. Kinézett a gyorsvonat ablakán, aztán hozta a csomagját. Konflist fogadtuk, akkor még volt Tokajban konflis. A kocsis jött segíteni, a bőröndöt levenni, s azt mondja: „Cséri elvtárs, mit hozott ez az öreg? Olyan nehéz, hogy leszáll a tököm!” Így kezdődött az állomáson Menyus első tokaji tartózkodása. S aztán Menyust behoztuk a művésztelepre. Kiderült, hogy szögletes bazaltkövet, vagy négyet tett Kerényi Menyus bőröndjébe, attól volt az olyan borzasztóan nehéz. Kerényi így ugratta Menyust, sőt, egymást ugratták.

Ki volt kötve, hogy Menyus csak fiatalokkal hajlandó egy szobában lenni. Úgy is volt, hogy a többiekhez képest az úgynevezett óvodások, a fiatalok között kapott helyet, ahol Fodor József, Hézső Ferenc Hódmezővásárhelyről, Dér István Szegedről és még mások is nagy szeretettel fogadták akkor és később is, minden esztendőben. Tátott szájjal hallgatták a történeteit. Menyussal semmi néven nevezendő baj nem történt, mert első pillanattól kezdve mindenki olyan szeretettel fogadta, hogy a boldogságtól szinte nem tudott hova lenni. Ő vegetáriánus volt, és a szakácsnők mindig úgy főztek, hogy minél több tészta legyen, mákos, diós, káposztás stb., a leveseket úgy, hogy neki hús ne legyen benne. Hogy belefőtt a hús, az nem érdekelte, csak ő ne kapjon. Mindig külön tálban vitték neki.

➤ Volt-e valamilyen minisztériumi ellenőrzés Tokajban?

✓ Közben az történt, hogy a Népművelési Intézetben engem akartak kinevezni a Képzőművészeti Osztály vezetőjévé. Közöltem, hogy én nem vállalom, de mondtam, hogy itt van ez a derék fiatalember, Bánszky Pál, aki most tanul, és kitanulta itt a szakmát mellettem, legyen ő az osztályvezető.

Amikor Menyus talán másodjára, 1962-ben volt Tokajban, lejött engem kvázi ellenőrizni a Népművelési Intézet Képzőművészeti Osztályának általam javasolt vezetője, Bánszky Pál. Már ott kérdőre vont: hogy lehet ilyen örülteket Tokajba hozni, mint Tóth Menyhért? Hazajött, és ennek hangot is adott, mert lejöttek a minisztérium Közművelődési Főosztályáról ellenőrizni, hogy tényleg kiket hord ez a Cséri oda. Nemcsak az volt a probléma, hogy bolondokat hívok meg, hanem az is, hogy rossz szemmel nézett művészettörténeszeket (Dávid Katalin, Németh Lajos stb.) előadónak. Ők szakadárak voltak akkor, Németh Lajos a forradalom leverése után nem lépett vissza a pártba. Lényeg az, hogy találkoztam Németh Lajossal, mindig nagyon kedves volt. „Mit csinálsz, hogy vagy” – kérdeztem, s ő azt mondta, hogy éppen Csontváryval foglalkozik. „Van egy előadásra való anyagod?” – kérdezem. Azt mondja: hatra. Akkor meghívtam Tokajba.

Az előadások nagy feltöltődést jelentettek az ottaniaknak. Dávid Katalin Van Goghról, Németh Lajos Csontváryról tartott előadást. De jött Pogány Ödön Gábor, a főhivatalosság, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója is.

➤ Xantus Gyula leírja a tokaji visszaemlékezésében, hogy Tóth Menyhért első megérkezése után bement a híd alá festeni, és ez hosszú ideig tartott, a kollégák ott látogatták napközben, ha arra jártak.

✓ Menyus nem akart a szobában maradni, mert a többiek is kimentek dolgozni. Ő nem azt festette, amit látott, hanem ami eszébe jutott, viszont a fényhatások olyan jók voltak, hogy ő is fogta a tábori állványát, mindennap odament, festett. A fiatalok körbeülték, ahogy a fényképen is látszik. Menyus egyetlen természet utáni festménye egy tokaji barokk boltíves kapu volt.

➤ **Az említett fényképeken az látszik, hogy Tóth Menyhért a festőállványon munkában, festés alatt lévő képe, a Tokaji pincék előtt áll (mögötte Cséri Lajos), és elmerülten magyaráz a hallgatóságának (heten-nyolcan vannak, köztük Bajusz, Zilahy György és Papi Lajos szobrász is). A kollégák arcáról feszült figyelem, maximális érdeklődés sugárzik. Vajon miket mondhatott ott?**

✓ Tokajban roppant érdekes dolgokat mesélt az ő főiskolai éveiről, a mesteréről, Vaszary Jánosról. Azután az egész alkotói folyamatról, az absztrakcióról, az átírásról. Aztán voltak neki berögzött témái, például hogy a fehér a béke színe.

Egyszer azt mondta: „Gyere ide, pajtikám! Ez a kör anyám, ez a másik kör az apám, és én vagyok itt ez a kis csenevész.” Ezt ő olyan áhítattal, olyan meggyőződéssel adta elő, hogy ma is a számat tátom, ha visszagondolok rá, mert mindig nagyon érdekesen, meggyőzően tudott beszélni.

Akkor Belányiné Hoffmann Lenke volt a kedvese, aki lejött és meglátogatta egy napra Menyust Tokajban. Lenke nagyon kifestve, pöttyös masnikkal tele. Féltékeny volt Menyusra, mert ő eldicsekedett neki azzal, hogy milyen kedvesek a festőnő kolleginák Tokajban.

Lenke látogatása után, az egyik este azt mondja nekem: „Pajtikám, gyere velem, szerenádot adunk!” Mondom: „Menyus, le kell már feküdni.” „Gyere velem, gyere velem!” Mentünk. A földszinten laktak a nők, az első ablak nyitva a nagy nyári hőségben. Menyus elkezdett énekelni: *Hallod-e, te szép kedvesem* és hasonlókat. Gyönyörűen énekelt, meglepve csodáltuk, olyan szépen. Ahogy elhangzott, összeverődött egy csoport, de ez már éjfél tájban volt. A lányok nem tudták, hogyan fogadják a szerenádot, beszóltam, hogyha más nincs, gyűjtsanak egy szál gyufát. Menyus nem akarta abbahagyni, mert nem reagáltak. Akkor Koszta Rozó volt a nagy szerelme, a szerenádot azon a nyáron többször megismételte. Koszta Rozó nagyon aranyos volt, nagy tisztelettel voltak a lányok Menyus iránt, ahol s amikor csak lehetett, keresték a társaságát. Megmutatták neki a munkáikat. Koszta Rozi jó, erőteljes akvarelleket készített, s Menyusnak mindig megmutatta. De a többi leány is, Nagy Róza (Egerben volt a Pedagógiai Főiskolán) meg mások.

Ennek az ügynek a következő évben vége szakadt, mert Mende Gusztávné Lándori Angéla (az első művésztelepen még Mende Gusztáv is ott volt) is lejött. Nagy volt az öröm, mert ők Menyussal ismerték egymást a Főiskoláról, és Angéla megözevgyült. Ez már '64-ben vagy '65-ben volt. Én akkor vendégként, tagként és nem vezetőként voltam jelen. (Akkor már Bánszky Pál és Karsai Zsigmond vezették a telepet, meg egy titkárnő. Én végig egyedül csináltam, hiába könyörögtem segítségért.) Jött Menyus, fogta Angéla kezét, bejöttek, éppen egy plakettet véstem. Azért jöttek, mondjam meg, mit szólok én ahhoz, hogy ők egybekelnek. Mondom: „én áldásomat adom rátok, én nagyon szeretlek benneteket. De zsákbamacsckát nem veszünk! Menyus, itt, a szemben lévő házban kiadó szobák vannak, innen menjetek oda, vegyetek ki egy szobát, és próbaházasság.” Én hazajöttem, és azután itthon megkeresett Angéla. Megköszönte, hogy áldásomat adtam rájuk, és jó szívvel viseltettem irántuk.

► **Térjünk még vissza Tokajra: Tóth Menyhért számára inspiráló volt az ottani jelenléte, a kollégák megismerése és ösztönző érdeklődése. Művészete is megtermékenyült, megerősödött az új emberi és tájélményektől. Alkotói munkásságára és a magánéletére is jelentős hatással, fontos befolyással volt a Tokaji Művésztelep.**

✓ Ezt ő nemegyszer meg is fogalmazta. A legelső alkalommal, a művésztelep zárásakor, hazaindulása előtt eljött hozzám elbúcsúzni. Azt mondta: „Pajtikám, írdál édesanyámnak egy levelet!” Kérem: „Menyuskám, hát mit írsz?” „Hát nagyon örülne annak, hogyha megírnád, hogy Menyus jól érezte magát, dolgozott, meg hogy ő mennyire örül, hogy itt lehetett, mert ez neki egy akadémiaival fölér. Meg szót tudott váltani szakmai emberekkel.” Azt mondta: „mit láttam én Miskén? A falusi parasztokat. Azokkal is szót értettem, de velük a szakmámról nem tudtam beszélni évtizedeken keresztül.”

Én akkor írtam egypár sort: „Kedves Tóth Néni! Soraim találják Magát a legjobb egészségben. Szeretném ezúton elmondani Magának, hogy Menyus fia itt, a művésztelepen nagyon szorgalmasan dolgozott. Mindenki nagyon szerette, a kollégák, az idősebbek és a fiatalok egyaránt. Menyus volt a művésztelep kedvence és központja. Jó egészséget kívánok Tóth Néninek. Cséri Lajos.” Menyus könnyekig meg volt hatódva, és elvitte ezt a levelet, s azután elmondta: „Anyám százszor elolvasta, és beletette a Bibliájába, ott őrizte.”

► **Az első tokaji részvétele után – ahogy a tokajiak zömét – Menyust is figyelemmel kísértétek, gondoztátok, mert ez egyik feladata volt a Népművelési Intézetnek.**

✓ Az első tokaji nyara után Zilahyval meglátogattuk ismét Miskén, és Zilahy javaslatára elmentünk a tanácselnökhöz. Elmondtuk neki, hogy Tóth Menyhért főiskolát végzett, volt Vaszary-tanítvány, meg hogy milyen tehetséges festő, művei nagy értéket képviselnek, és azok majd múzeumok megbecsült darabjai lesznek. Jó szándékkal volt a falu Menyusék iránt, mert a látogatásunk után a miskei téesz elnöke tiszteletbeli tagnak fogadta Menyust és az édesanyját. Ez azt jelentette, hogy betakarítás után megkapták azt a fejadagot búzából, kukoricából stb., ami egy aktív téesztagnak járt. Tóth néni ekkor még elkezdett csirkéket nevelni.

▼ **Erős érzelmi törés következett be nála szeretett édesanyja halálakor. Erről mit tudsz?**

✔ Az édesanyja halála után nagyon letörtnek, mélyen gyászolóknak láttam. Zilahy még a temetésre is elment. Én – Zilahyval együtt – Tóth néni halála után egy héttel voltam nála Miskén. Menyus ott szomorkodott. Az akkor már több mint egy hete eltemetett édesanyjának ugyanúgy, vetetlenül volt az ágya, úgy, ahogyan kivették a holttestet onnét. Fölhajtva a dunna, és a feje formája ott volt a tollpárnában. Ezt sohasem tudom elfelejteni. Menyus mindig azt mondta, hogy csak elment az édesanyja, majd visszajön. Abban hitt, hogy visszajön a másvilágról, és segíti őt.

▼ **Sokat mesélt, beszélt fiatalkoráról, ifjúkori szenvedéseiről is. Miről?**

✔ Elmesélte például, hogyan veszítette el a lábát, s miből lett a szemsérülése. „Pajtikám, csak neked mesélem, nem akarom, hogy sajnáljanak” – mondta. „Édesanyám hadiözvegy volt, édesapámat nem ismertem, mert meghalt a fronton. Hadiárva voltam.” A nagy szegénységben az anyja, hogy megéljenek valahogy, kénytelen volt harmados földet vállalni. A termést – kukoricát, cukorrépát – csomókba rakták, és minden harmadik csomó a megművelőké volt. Egy mezei munka alkalmával nem volt hová tennie Menyust, vitte magával, és a kukoricaföld tövében ásott egy gödröt, beleállította a gyereket, hogy amíg kapál, ne tudjon elmenni, elmászkálni. Az anyja nagy ordításra lett figyelmes, a disznók harapták le a lábát, és azok sértették meg a szeménél is. Az anyja azonnal szaladt vele az orvoshoz, így tudták megmenteni. Azóta mindig múltákkal járt. Ezt a súlyos, egész életére kiható történetet meghatóan, de vidáman adta elő.

Arról is beszélt, hogy amikor divatba jött, hogy a falusiak a szobát meg a gangot, az ámbitust színesre pingáltatták, ő saját maga készítette el a mintalapokat (krizantém, rózsza, viráginda stb.). A virágok formája, rajzolata negatívban volt a lapon, azt a falra tette és befestette. Ez volt az ő újítása a falfestésben.

▼ **Az a helybéli segítség nagyon szép gesztus volt, de tudtommal később is próbáltad őt istápolni ott, ahol tudtad.**

✔ Nem sokkal később történhetett, még Zilahy életében (ő 1964-ben halt meg), hogy elmentünk a Művészeti Alap igazgatójához, Szilárd Györgyhez. Elmondtuk, hogy milyen nehéz körülmények között él Miskén az édesanyjával a Vaszary-tanítvány festőművész. Szilárd egyszeri segítyt utalt ki neki, ez is segítség volt. 1964-től én a Művelődési Minisztérium Képzőművészeti Osztályán dolgoztam, és onnan delegáltként tagja voltam a Művészeti Alap Segélyezési Bizottságának. Ott bizonyos ellenállást le kellett küzdeni (Ridovics László, a bizottság vezetője mindig a Képcsarnokon keresztül forgalmazott művek utáni jövedelemkimutatást követelte), hogy rendszeres segélyben részesülhessen, egészen addig, amíg a Művészeti Alap nyugdíjasa lett.

▼ **Arról még nem beszéltünk, hogy milyen volt a művésztelep tokaji elfogadottsága, hogyan alakultak a gimnáziumon, annak a tanári karán kívüli helyi kapcsolataitok.**

✔ Én, amikor a művésztelep vezetője lettem – vagy egyedül, vagy Zilahyval is, már nem tudom pontosan –, megkerestem az akkori tanácselnököt. És elmentem Béres Bélához, a katolikus plébánoshoz, Bárány református paphoz. Egy szem zsidó volt Tokajban akkor, a Kohn Sanyi, őt is, mint az előbb említettekét meghívtam a művésztelep ünnepélyes megnyitójára. A helyi alkotók közül természetesen meghívtam Tenkács Tibor festőművészt és Urbán Béla rajztanárt, ők az 1949-től működő Szabadiskola vezetői voltak, tulajdonképpen elődeink. Ők az előadásokon is ott voltak. Tenkács a tanári kart, a vezetőket is meghívta műterem-látogatásra. A helyi vezetőket, értelmiségieket a megnyitókra és a záró eseményekre hívtuk. Minden évben időszaki kiállítással zárult a művésztelep, amelyet a kollégium ebédlőjében rendeztünk meg. Ezen a tagok, a hallgatók éppúgy kiállítottak, mint a tanárok. Zilahy akkor azt mondta, hogy én már a népfrontot megteremtettem Tokajban! A papok és a tanácselnök nagyon jól megfértek egymással, egymás mellett ültek. Rávettem a tanácselnököt, hogy a megnyitón mint a város első embere szóljon pár szót. Kedvesen

üdvözölte a megjelenteket, de többek között ezt is mondta: „Üdvözlöm a klerikális reakció helyi képviselőit.” A művészek erre leestek a székükről a röhögéstől. S erre kapcsolt a tanácselnök elvtárs, észrevette magát.

Alapjában véve jó kapcsolat alakult ki az egyházakkal, a tanáccsal és a gimnáziumi tanári karal is, ők a programjaikon mindig ott voltak. Abban az időben ahhoz, hogy én francia művészfilmeket kölcsönözhessek a Francia Intézettől, kellett a helyi párttitkár, a Népművelési Intézet és a kerületi pártbizottság propaganda-osztályvezetőjének az engedélye.

▼ **A Tokaji Művésztelep azonban nemcsak Tóth Menyhértnek jelentett fölüdülést, másoknak is. Például a börtönviselt Bíró Lajosnak a megkapaszkodást, a szakmába való visszakerülést segítette a tokaji kollegiális légkör.**

✔ Visszakapta az önbizalmát és egy kis reményt arra, hogy idővel majd csak rendeződnek a dolgok körülötte, mert rettenetes volt számára mindaz, amit átélt.

Bényi Árpád volt a másik. Ő Berettyóújfaluban nevelőintézeti tanárként dolgozott. Nem voltam rest és nem féltém, Zilahyval együtt elmentünk meglátogatni. Mondta, hogy kört vezet, arról, hogy neki milyen '56-os múltja volt, nem beszéltünk semmilyen formában. Kérdeztem, hogy szeretne-e Tokajba jönni, mire ő örömmel igent mondott. Bényi Árpád eklatáns példa arra, hogy Tokaj felszabadítóan hatott, ott tanult meg festeni. Berettyóújfaluban kis spenótszínű bilduskákat mutatott nekünk, de igen jó hatással volt rá az a légkör, az a művészek közötti lét. És a jó szándék, ami megnyilvánult a konzultációkban. Nagyon fontos ezekben meg a korrektúrán, hogy az alkotó azt érezze, a vezető jó szándékkal közeledik feléje. Arra nagyon ügyeltünk, hogy ne azt mondja, ne azt erőltesse a tanár, amit ő csinál vagy ő alkotna, hanem abból induljon ki, amit a hallgatónál, tanítványnál, kollégánál lát. Ennek megvolt az eredménye, mert Bényi is felszabadult, és nagyon festői, pasztózus felületekkel, élénk színekkel kezdett dolgozni.

▼ **Itt a Tokaji Művésztelep tanítási, pedagógiai alaptörvényét fogalmaztad meg Bényi Árpád példáján. De kik voltak mindennek a megvalósítói?**

✔ A tanárok ismert, gyakorlott oktatók voltak. Tamás Ervin a Dési Huber Körben évtizedekig tanárokodott, nagyszerűen tudott korrigálni, nagyon szerették. Ott volt Zilahy Gyurka, a Postás Művelődési Házban tanított, sok, a keze alatt előkészített, képzőművészeti tanulmányokat folytatott diák került a Képzőművészeti és az Iparművészeti Főiskolára. Zilahy maga is ott vált festővé, mert ő amikor kezdte, akkor a volt mestere, Domanovszky Endre hatása alatt dolgozott. Ott talált magára. Érdekes, hogy semmi köze nem volt a zsidó valláshoz, de a zsidó temetőket bújta, az alkotásainak jelentős részében ezeket rajzolta, festette, meg Radnóti-illusztrációkat készített.

▼ **A közösségen kívül Tokaj vonzereje a táj nagyszerűségében is rejlett, hiszen az első időkben valószínűleg sokan mentek festőállvánnyal és felszereléssel a helyszínre, a motívum elé, akár a kisváros utcáira is festeni, vagy ahogy Zilahyval kapcsolatban említetted: motívumot keresni.**

✔ Az elején a motívumfestés sokszor naturalista felfogásban vagy már kissé oldottabban, a plein-air festészet volt előtérben. A későbbiek során, amikor én már vendég vagy egyszerű művésztag voltam Tokajban, az iskolai tantermekben dolgoztak inkább, és nem a plein-airben.

▼ **Milyen volt a művésztelep tagságának összetétele? Ha csak Bács-Kiskun megyei kötődésűeket emlegetünk: megfordult ott Goór Imre, Diószegi Balázs. B. Mikli Ferenc törzstagnak számított, hiszen – talán évtizedekig – szívesen visszajárt Tokajba, fontos művei születtek ott, ottani inspirációra. Voltak-e gyűjtői az alkotásoknak Béres plébánoson kívül?**

✔ Bodrogkeresztúron, a katolikus plébánia mellett működött egy nőegylet is. A bodrogkeresztúri plébános úr csatlakozott Béres Béla társaságához, és gyakran megfordult ott. Az említett bodrogkeresztúri hölgyek egyszer meghívták a művésztelep tanári karát. Konflison vittek át bennünket, öten-hatan ültünk egymás hegyén-hátán. Ők nagy traktával fogadtak bennünket, jól éreztük ott magunkat, egy kicsit be is csíptünk. A bodrogkeresztúri asszonyok is vásároltak akvarelleket, de a legnagyobb gyűjtő Béres Béla volt.

▼ **Egy-két éve szerepel állandó kiállításon a miskolci Herman Ottó Múzeum központi épületében egy teremnyi, Tokajban született festmény Zilahy-gyűjtemény néven. A múzeum képzőművészeti gyűjteményét vezető művészettörténész így írta le: „Tenkács Tibor gyűjtésének köszönhetően állt össze ez a kollekció. Tenkács alapította, igyekezett bekérni egy-két művet mindenkitől, aki ott dolgozott. Nagyon jó barátságban volt Zilahy Györggyel, [...] aki fiatalon és váratlanul meghalt, ezért**

rola nevezte el a gyűjteményt. A Zilahy-gyűjtemény lett az alapja a Tokaji Galériának, mi a Tokaji Múzeumtól vettük át.”

✓ Ezt nem tudtam, azt igen, hogy Tenkácsnál is gyűltek művek. A környékbeli értelmiségiek jegyezték a művésztelepet.

APPENDIX

A Cséri Lajos – és az akkori idősebbek – által óvodásoknak nevezettek, vagyis a fiatalok egyike Hézső Ferenc (1938) festőművész, aki 1963–75 között dolgozott a Tokaji Művésztelepen, és volt Tóth Menyhértnek szobatársa is. Visszaemlékezésében eleven emlékként idézi meg Tóth Menyhért tokaji tartózkodásának jellemző részletét:

„Tóth Menyussal a jó sorsom Tokajban hozott össze. [...] Érdekes módon kölcsönösen szimpatikusnak találtuk egymást, mert egyre közvetlenebb kapcsolat alakult ki a beszélgetések, együtt rajzolgatás és képelemzések kapcsán. A telep baráti és kollegiális kapcsolata nagyban hozzájárult ahhoz, hogy nyíltan és őszintén mindenki adhatta személyes tulajdonságai jellemzőit, és ez a telep mentes volt minden alakoskodástól és nagyképű megnyilvánulástól. Természetesen voltak viták, nézetkülönbségek, de ez evidens és magától értetődőnek tetszett.

Esténként a napi szakmai munka után meghívott előadók, művészettörténészek, filozófusok, építészek, irodalmárok, gyakran talonban tartott emberek előadása vagy vitaindító bevezetése után együtt volt a telep tagsága. Így került sor egyik alkalommal Menyus külön előadására, ha jól emlékszem, a hatvanas évek közepén, a fehér szín filozófiájának kifejtéséről. Ez a téma nem volt ismeretlen, hiszen a korábbi években, hozzászólásaiban már egyes részleteit kifejtette a teljes plénum előtt. Baráti beszélgetésekben egyeseknek bővebben is ismertette a nézeteit. A tervezett programra nagy volt a készülődés, hiszen mindenki várta az alkalmat, hogy láthassa, hogyan áll egybe ez a sajátos költői és festői világkép. A meglepetés első mozzanata az volt, hogy az előadás külső képe nem hasonlított a korábban megszokott sémához. Menyus néhány képe volt a teremben, székekre a falhoz támasztva. Menyus pedig ült a padsorban, a kollégái között, és nem állt ki a pódiumra, mint a többi előadó. Hosszas biztatásra végül felállt, és bocsánatkérések közepette kezdte mondókáját bevezetni. Beszélt az emberiség felelősségéről és a művészet fontosságáról. A kétkezi emberek iránti szeretetéről és hozzájuk való viszonyáról. A művészlől, akinek feladata a világ dolgairól közvetíteni az emberek felé mindazt az élményt, amit tőlük kapott. A legszebb dolog a szeretet, amely öszszeköt bennünket, és ez a fényben, a fehérben mint minden szín összességében nyilvánul meg. Ez a fehér a kozmikus sugárzással mindent áthat. Az anyaság ennek a teljessége, melyben a születendő gyermek a fény hordozója. Az állatvilág is része ennek a fénnel átszótt világnak. Ha ezt mi is egyre mélyebben át tudjuk élni, akkor a feloldódásban mind testvérek lehetünk. Ez a művészet feladata, hogy erre rávezesse a bizonytalankodó embereket. Ha ezt sikerülne megteremteni, háborúra nem volna szükség, és kevesebb bántás, szenvedés volna a világban. Szó esett a fehér szín színességéről, ragyogásáról és arról, hogy a gyermekek is milyen gyorsan azonosulnak a képein megfogalmazott motívumokkal. Az »előadás« hosszán elhúzódott. Sokszor ismétlődések, szenvedélyes önvallomás, homályos utalások tették sajátos hangulatúvá. A nagy meleg is fojtottá tette a hangulatot. Egyesek felálltak, csendben távoztak, és lassan kiürült a terem. 10-15-en maradtunk végig, aki kitartottunk e nem mindennapi »nagy performansz« lezárásáig. Menyuson a fáradság jelei jól látszódtak, és mint aki a transzból visszajött ismét a való világ díszletei közé, lassan észrevette, hogy kiürült a terem jelentős része. Hozzánk fordult, és hálás szavakkal köszönte meg »testvérekének«, hogy kitartottunk mellette, és figyelemmel kísértük az ő közvetítését, mely az égi csatornákról jött.”

Hézső Ferenc részletes, megjelenítő erejű visszaemlékezése szinte tapintható közelségbe tudja hozni a tokaji kollégium rajztermét, Tóth Menyhért előadásának helyszínét és szellemiségét. Hézső még azt is jelzi, hogy: „Menyussal a további években is megmaradt a jó kapcsolat. Füstös Zoli bácsiék hívták a téli hónapokra Vásárhelyre hozzájuk, hogy ne kelljen hideg lakásban szenvednie.”

Tóth Menyhért élete utolsó évtizedében többlaki életmódot folytatott: élt és dolgozott Sopronban, a feleségénél, a pesterzsébeti műtermében, és rendszeresen, főleg nyáron szívesen tartózkodott a főlújított

miskei házában, ahol festett is. Néhány nyáron meg átjárt a szomszédba, a Hajósi Képzőművészeti Alkotótáborba. Ott a bajai tanítóképző hallgatóinak nyári továbbképzése mellett jobbára Bács-Kiskun megyében élő festők is dolgoztak. Szívesen időzött ott a kollégákkal. A többiekkel együtt járta a hajósi pin céket, festett ott, és szívesen beszélt a fiataloknak. Ő akkor már országosan ismert és elismert alkotó volt. A festő kollégái részéről történő elismerésének egy, Tóth Menyhért halála után megfogalmazott szép példáját, Milan Konjovic zombori festő véleményét idézem ide.

„Kedves Barátom!

Nagyon megörültem kedves levelének, melyben közli, hogy látta kecskeméti kiállításomat, és tud Tóth Menyhérttel való kapcsolatomról.

Személyesen, sajnos, nem találkoztunk, de katalógusaink cserélésével megvolt a kölcsönös kapcsolat. Viszont Herceg János jugoszláviai magyar író találkozott Menyussal. Őneki említette, hogy a Múcsarnokban az 1971-ben rendezett kiállításomat ötször is meglátogatta, és a legnagyobb elragadtatással beszélt képeimről.

Tóth Menyhért kétségtelenül a modern magyar festészet egyik legkiemelkedőbb egyénisége. És nem csak a magyar festészetben. Az európai festészetben sem tudok egy hozzá hasonló nagy egyéniséget. Ő a hazai földben mélyen gyökerező és a népi lélekből merítette ihletét, így jutott el olyan hihetetlenül egyedülálló stílusához.

Mindketten Nap-imádók vagyunk. Ő az izzó fény, én viszont az izzó szín festője. Az Alföldön születtünk, s a végtelenül csodálatos síkság élményén nevelkedtünk.

Baráti üdvözlettel: Milan Konjovic”

Zárásként Szigeti Jenő *A szeretet választása* című versét és újra Tóth Menyhért aforizmáját idézve:

*Tóth Menyhért, a festő mondta
keserű-igazán, egyszer, hajdanán:
„anti-emberek árasztották el a világot
és ezek ellen csak lírával tudunk küzdeni”.*

*Csak a szívből kiszakadt vers
teszi mássá a világot, mert győz
az antiemberek blablái fölött.
Hiszek az emberformáló szóban,
ami vers, Istentől kötött beszéd
a jóra, mi biztosan örökkévaló.*

Tóth Menyhért beszél kiállításának megnyitóján, Egészségügyi Dolgozók Klubja, Kecskemét, 1978. január 26.
(Balról jobbra: Sűmegi György, Lándori Angéla, Tóth Menyhért)